

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Taipale, Joonas

Title: Leikin viemää : Fink, Winnicott ja leikin kokemuksellinen paikka

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Toinen Aatos Oy

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Taipale, J. (2022). Leikin viemää : Fink, Winnicott ja leikin kokemuksellinen paikka. *Niin & näin*, 29(1), 66-81. <https://netn.fi/node/8355>

JOONA TAIPALE

Leikin viemää

Fink, Winnicott ja leikin kokemuksellinen paikka

Minne leikki vie meidät? Fenomenologi Eugen Finkin (1905–1975) teoria leikistä nojaa käsitteelliseen erotteluun subjektiivisen kuvittelun ja ulkoisen havainnon välillä, ja hän jäsentää leikin maailman näiden alueiden yhdistelmänä. Psykoanalytikko Donald Winnicott (1896–1971) puolestaan hahmottelee leikin kokemuksellisena alueena, joka edeltää tällaisen erottelun jäsentymistä. Teorioiden keskinäinen suhde on mielenkiintoinen: Finkin näkökulmasta Winnicott ohittaa keskeisen fenomenologisen erottelun, kun taas Winnicottin kannalta Finkin teoria on adultomorfinen eli nojaa kategorioihin, jotka vakiintuvat lapsen kehityksessä vasta myöhemmin. Artikkelitutkimus tutkii näitä kahta teoriaa, arvioi niiden yhteensopivuutta ja avaa näin uusia näkymiä filosofian ja psykoanalyysin väliseen suhteeseen.¹

Leikin yksi taianomaisimmista piirteistä on sen kyky kuljettaa lapsi väijäämättömien tosiasioiden maailmasta alueelle, joka on täynnä jännitystä, riemua ja yllätyksiä. Vaikka ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta lapsi sijoittuu kaikkien koettavissa olevaan aikaan ja tilaan, kokemuksellisesti lapsi on kuitenkin toisaalla – leikki on niin sanotusti vienyt hänet mukanaan. Käsillä olevan artikkelin tutkimuskysymys on seuraava: *minne* leikki vie lapsen?

Leikkiä on monenlaista, sillä on lukuisia funktioita ja monenlaisia kulttuurisidonnaisia muotoja, ja sitä esiintyy kaikissa ikävaiheissa. Tutkimuskirjallisuudessa leikkiä on yleisesti luonnehdittu mielihyvää tuottavaksi, tahdonalaiseksi, spontaaniksi, uppoutuneeksi (immersiiviseksi) ja yllätykselliseksi toiminnaksi, jota tehdään sen itsensä vuoksi ja jolla on myönteisiä psykologisia ja sosiaalisia vaikutuksia². Ilmiön laajuuden takia leikin kattava käsittely on tämän artikkelin mittakaavassa mahdotonta, ja tutkimuskysymystä on siksi rajattava. (1) Keskityn tässä ennen kaikkea *yksinleikkiin*, mikä tarkoittaa, että rajaan yhdessä leikkimisen toisen tutkimuksen aiheeksi. (2) Puhuessani leikistä tarkoitan erityisesti *vapaata* leikkiä eli jätän käsittelyn ulkopuolelle sellaiset leikin muodot, jotka sisältävät sääntöjä, valmiin dramaturgian ja niin edelleen. (3) Keskityn leikin voimakkaasti *immersiivisiin* vaiheisiin enkä ota kantaa kysymykseen, tulisiko uppoutuneisuuden hetkelliset keskeytykset jäsentää käsitteellisesti leikin osana vai ei. (4) Rajoitun sellaisiin leikin muotoihin, joissa käytetään *leikkikaluja* (esimerkiksi lelualtoja ja nukkeja), ja jätän näin ollen tutkimukseni ulkopuolelle muun muassa roolileikit. (5) Käsittelen leikkiä *inhimillisenä* toimintana, enkä siten ota kantaa leikkiin (muilla) eläimillä. (6) Keskityn ensi sijassa *lasten* leikkiin: vaikka sivuan ky-

symyksiä leikistä aikuisuudessa, en ota kantaa siihen, soveltuuko analyysini erityisesti johonkin tiettyyn ikäkauteen – tähän aiheeseen palaan lyhyesti artikkelin loppupuolella. Tutkin kysymystä leikin kokemuksellisesta *paikasta* näiden rajausten valossa.

Perinteisten käsitteellisten erottelujen valossa leikin maailmaa on luontevaa etsiä joko lapsen mielestä (niin sanotusti ”sisältä”, subjektiivisesta todellisuudesta) tai aistein havaittavasta maailmasta (”ulkoisesta”, objektiivisesta todellisuudesta). Leikin alue ei kuitenkaan ongelmitta paikannu kumpaankaan. Vaikka leikkiminen tapahtuisi tosiasiaa esimerkiksi lastenhuoneessa, ei leikin maailma yksiselitteisesti sijoitu lastenhuoneeseen. Leikkiin uppoutunut lapsi on suuntautunut alueelle, joka nukkejen ja lelualtojen sijaan sisältää henkilöahmoja ja heidän kulkuvälineitään. Sikäli kuin viimeksi mainitut eivät ole lastenhuoneeseen kurkistavan ulkopuolisen tarkkailijan havaittavissa, ei niiden voida sanoa sijoittuvan objektiiviseen todellisuuteen. Toisaalta leikin maailma ei sijoitu myöskään leikkijän mieleen. Leikkivä lapsi havaitsee ja liikuttaa todella olemassa olevia objekteja, ja siten leikin kokemuksellinen alue on ”enemmän” kuin pelkkä mielikuvituksen kaistale. Toisin kuin esimerkiksi kuvittelua tai haaveilua, leikkimistä ei voi koskaan täysin kätkeä ulkopuolisilta tarkkailijoilta.

Jos leikin maailma ei näytä paikantuvan ulkomaailmaan eikä lapsen mieleen, on luontevaa yrittää sijoittaa se näiden *välille*. Mutta missä merkityksessä tämä välitila tulisi ymmärtää? Pitäisikö leikin alue tulkita mielikuvituksen ja ulkoisen havainnon yhdistelmänä vai näistä riippumattomana kolmantena alueena?

Tutkimuskirjallisuudessa kysymys leikin kokemuksellisesta paikasta on pitkälti ohitettu. Empiirinen leikitutkimus on keskittynyt ennen kaikkea leikin muo-

toihin, funktioihin ja kehitykseen; filosofinen leikkikutkimus on puolestaan pääosin selvittänyt leikin yleistä olemusta.³ Eugen Fink ja Donald Winnicott ovat tässä mielessä poikkeuksia. Näiden kahden ajattelijan vertailu on erityisen antoisaa, koska merkittävistä yhtymäkohdista huolimatta heidän teoriansa leikin kokemuksellisesta paikasta myös ratkaisevasti eroavat toisistaan. Fink ja Winnicott paikantavat kumpikin leikin alueen sisäisen ja ulkoisen ”välimaastoon” tai ”rajalle”⁴. Heillä on kuitenkin lähes vastakkainen käsitys edellä mainitun perinteisen erottelun soveltuvuudesta tämän alueen jäsentämiseen. Fink lähtee liikkeelle sisäisen ja ulkoisen erottelusta ja esittelee leikin maailman alueena, jossa subjektiivisen mielikuvituksen ja ulkoisen havainnon alueet leikkaavat toisensa – geometrisesti havainnollistaen kyseinen alue on siis yhteinen kahdelle osittain päällekkäiselle ympyrälle. Myös Winnicott paikantaa leikin alueen fantasian ja todellisuuden välimaastoon, mutta hänen mukaansa leikin alue edeltää ja pohjustaa subjektiivisen ja objektiivisen kokemuksellista erottelua, eikä sitä siksi tule tulkita näiden yhdistelmänä. Mainittujen teorioiden yhteensovittaminen näyttää hankalalta: Finkin näkökulmasta Winnicott laiminlyö keskeisen fenomenologisen erottelun, kun taas Winnicottin katsantokannasta Fink syyllistyy ”adultomorfismiin” eli rakentaa tulkintansa sellaisen käsitteellisen jaottelun varaan, joka kehityksellisesti vakiintuu vasta leikki-ikäen jälkeen.

On syytä painottaa näiden ajattelijoiden erilaisia akateemisia lähtökohtia. Fink oli filosofi, Edmund Husserlin pitkäaikainen työtoveri, jonka analyysi leikin kokemuksesta on fenomenologista ontologiaa. Winnicott puolestaan oli psykoanalyttikko ja lastenlääkäri, jonka lähestymistapaa motivoivat ennen kaikkea psykologiset, kehitykselliset ja kliiniset kysymykset. Hyvällä syyllä voidaan kysyä, puhuvatko Fink ja Winnicott yksinkertaisesti eri asioista. Tällainen johtopäätös olisi kuitenkin hätköity: vaikka nämä kaksi ajattelijaa työskentelevät eri käsitteillä ja vaikka heidän työnsä motivoituu eri lähtökohdista, kumpikin tarjoaa hedelmällisen ja yksityiskohdittaisen teorian leikin maailmasta sellaisena kuin se leikkijälle itselleen näyttääytyy.

Artikkelini rakentuu seuraavasti: Ensimmäisessä osassa jäsenän Finkin leikkiä koskevan teorian keskeiset piirteet. Toisessa osassa keskityn Winnicottin teoriaan. Kolmannessa osassa selvitan näiden kahden teorian yhteensopivuutta. Vaikka fenomenologian ja psykoanalyysin keskinäinen suhde jää ymmärrettävistä syistä tässä artikkelissa laajemmin selventämättä, pyrin silti kirjoituksellani havainnollistamaan, miten kysymys leikin maailmasta antaa aihetta uudelleen arvioida mainittujen perinteiden keskinäistä suhdetta.

Finkin hybridimalli

Fink painottaa leikin keskeisyyttä lapsen elämässä. Aikuiset erottavat kategorisesti esimerkiksi ”työn” ja ”huvin”, kun taas lapsi ei luokittele leikkiä yhdeksi toiminnan lajiksi muiden joukossa. Lapselle leikki on

enemmänkin ”olemassaolon keskus”, jotain mistä ”lapsen elämä koostuu” (Fink 2016, 17, 21, 37, 258–259, 264).

Finkin mukaan leikillä on kaksi perustehtävää. Yhtäältä se hetkeksi vapauttaa yksilön ”valmiiksi määrittyneestä maailmasta” (235, vrt. 217) ja kuljettaa hänet kuin ”toiselle planeetalle” (20), ”elämää alituisesti luonnehtivien huoltien tuolle puolen” (91). Leikki irrottaa meidät ”olemassaolon taakasta” (20), ”tosiasiallisista asianhaaroista” (26), ja kuljettaa meidät paikkaan, jossa voimme ”kuvitteellisesti toteuttaa impulssejamme ja haaveitamme” (217, 235, vrt. 87). Kuten Merleau-Ponty eri yhteydessä kirjoittaa, leikki ”höllentää niitä intentionaalisia säikeitä, jotka kytkevät meidät maailmaan”⁵. Toisaalta leikki *elävöittää* suhteemme tosiasialliseen maailmaan. Irrottamalla yksilön tosiasiallisesta leikkiminen palauttaa kosketuksen mahdolliseen (Fink 2016, 26, 78, 90–91). Näin leikkiminen edistää luovaa asennetta suhteessa jaettuun maailmaan ja saa elämän tuntumaan ”kevyemmältä, kutsuvammalta, helpommalta” (20). Vaikka leikkiminen siis yhtäältä hetkellisesti ”vetää meidät irti [*entziehen*] elämän tavanomaisesta kulusta”, toisaalta se samalla ”vetää meitä kohti [*beziehen*] tuota elämää erityisen merkityksellisellä tavalla” (21). Tämän kahtalaisen liikkeen mukaisesti leikki on kahdella tapaa nautinnollista.

Kuten yltä jo käy ilmi, Fink sijoittaa leikin paikan ensin mielikuvituksen alueelle. Analyysissään hän puhuu ”leikin maailman imaginaarisesta luonteesta” (25–26), kuvailee leikkimistä liikkumisena ”mielikuvituksen alueella” (90–91) ja yksiselitteisesti väittää, että ”leikin maailma on imaginaarinen ulottuvuus” (25, 30). Sellaisena leikin maailma ei näyttäydä ulkopuoliselle tarkkailijalle:

”Ulkopuolelta katsottuna – siis sellaisen henkilön näkökulmasta, joka ei leiki – nukke on osa todellista maailmaa. [...] Nukke on leluteollisuuden tuote. Se on pala muovimassaa, materiaallinen kohde; se on ostettu tiettyyn hintaan; se on kauppatavaraa. Mutta leikkivän työn näkökulmasta katsottuna nukke on lapsi ja tyttö itse on sen äiti.”⁶

Samaan hengenvetoon Fink kuitenkin täsmentää, että ”pieni tyttö ei toki usko, että nukke on elävä lapsi; hän ei ole harhainen” (24). Pikemminkin leikkiin uppoutuneen lapsen huomio kohdistuu nukkeen yksinomaan sen kuvitteellisessa merkityksessä (165).

Fenomenologisesti leikki kuitenkin eroaa kuvittelusta ja fantasiasta yllätyksellisyytensä vuoksi. Kuten Sartre on argumentoinut, kuvitteellisesta maailmasta ei löydy mitään sellaista, mitä en itse sinne ole jo toimittanut⁷. Jos esimerkiksi kuvittelen kolmiulotteisen esineen, jonka käännän mielessäni ympäri, se ei *yllätä* minua, vaikka kuviteltu toinen puoli näyttäisi kuinka oudolta tai epätodennäköiseltä tahansa. Voin toki kuvitella tuolloin yllättyväni, mutta tällöinkään en ole yllättynyt siitä, että yllätyn, ja niin edelleen. Kuvittelussa ”objektin ja sitä koskevan tietoisuuden välillä ei ole pienintäkään ajallista viivettä eikä siten myöskään yllätys-

”Tuttuun ja siten yllätyksettömään paikkaan matkustamisen sijaan leikki muistuttaa enemmän taiteellista luomisprosessia, jota luonnehtii tietty ennakoimattomuus.”

momenttia”⁸. Tällaisten fenomenologisten huomioiden myötä Fink alkaa tarkentaa tulkintaansa leikin maailman kuvitteellisuudesta. Hän täsmentää, että toisin kuin puhtaasti kuvitteellinen maailma, leikin maailma ei ”taroitu lapselle valmiina tuotoksena vaan ’vetää’ lapsen mukaansa ja toisinaan jopa nielaisee tämän niin intensiivisesti, että lapsi ’eksyy’ rooliinsa” (Fink 2016, 241). Tuttuun ja siten yllätyksettömään paikkaan matkustamisen sijaan leikki muistuttaa enemmän taiteellista luomisprosessia, jota luonnehtii tietty ennakoimattomuus. Kuten taidemaalari tai säveltäjä, joka ei etukäteen tiedä, mihin paraikaa työstettävä teos hänet ”vie”, leikkivä lapsi ei hänkään pysty ennakoimaan eikä täysin hallitsemaan sitä, millaiseksi tekeillä oleva leikin maailma muodostuu. Leikkijän suhde leikin maailmaan muistuttaa tässä mielessä enemmän uneksijan suhdetta uneensa kuin kuvittelijan suhdetta kuvitelmaan.⁹

Fink myös painottaa, että toisin kuin kuvitteellinen tai uneksittu maailma, leikin maailma ”ei ole mitään olematonta” (25). Leikki on tekemistä: leikkivä lapsi ei vain makaa tai istu hiljaa paikallaan salaisesti fantasioiden, vaan hän todella aistii, liikkuu, ja ohjailee leikkivälineitään – ja tämä toiminta on myös ulkopuolisen tarkkailijan havaittavissa. Paikannettuaan leikin maailman mielikuvituksen alueelle Fink siksi peruuttaa askeleen ja puntaroi, onko hän ”painottanut liikaa leikin mielikuvituksellista ulottuvuutta”:

”Leikin maailma ei paikannu pelkän ajattelun alueelle, vaan sillä on aina reaaliset puitteet. Se ei ole mitään todellista muun todellisuuden muassa, mutta se tarvitsee todellisia olioita jalansijokseen. Leikin kuvitteellista ulottuvuutta ei siis voida tulkita silkaksi subjektiiviseksi ilmiöksi tai sielun syövereihin sijoittuvaksi harhaksi.”¹⁰

Näiden ajatuskulkujen myötä Fink päätyy ajatukseen kahden alueen yhdistelmästä: leikki ei hänen mukaansa

”toteudu psyykkisessä sisäisyydessä ilman objektiivisen maailman tukea”, vaan leikin alue ”sisältää” sekä subjektiivisia että objektiivisia osatekijöitä (28). Perinteiseen vastakkainasetteluun nojaten Fink siis päätyy jäsentämään leikin maailman alueena, jolla ”subjektiivinen epätodellisuus” ja ”objektiivinen todellisuus” ”tunkeutuvat”, ”leviävät”, ”sekoittuvat” tai ”kietoutuvat” toisiinsa (25, 29–30, 208). Finkin mukaan leikkivä lapsi on myös alituisesti tietoinen kummastakin ulottuvuudesta: lapsi ”on samanaikaisesti perillä sekä nukkehahmosta että sen merkityksestä leikissä” (24). Vastaavasti roolileikeissä lapsi Finkin mukaan jatkuvasti tietää olevansa sekä roolihahmo että se todellinen henkilö, joka tuota hahmoa esittää (24). Leikin kokemusta luonnehtii siis Finkin mukaan tietty kahtalaisuus, ”tuplautuminen” tai ”jakautuminen” (24–25): leikkivä lapsi ”elää kahdessa ulottuvuudessa” (24), ”on olemassa kahdella alueella” (25) tai oseskelee ”kahtalaisella perustalla”¹¹.

Finkin ajatus tällaisesta ”kaksoisolemassaolosta” (25) näkyy myös hänen käsitellessään leikkiin uppoutumisen asteittaisuutta. Kun tosiasiallista maailmaa koskeva tietoisuus (toisin sanoen ”kaksoisolemassaolon” yksi puoli) korostuu, kokemuksen subjektiiviset ja kuvitteelliset osatekijät (eli ”kaksoisolemassaolon” toinen puoli) työntyvät tietoisuuden taka-alalle, minkä seurauksena leikki keskeytyy: tietoisuus kohdistuu tällöin *nukkeeseen nukkeena*. Vastaavasti silloin kun havaittuihin olioihin heijastetut kuvitteelliset mielensisällöt korostuvat, tosiasiallista maailmaa koskeva tietoisuus jää taustalle, minkä myötä lapsi niin sanotusti solahtaa leikin maailmaan (166–167): huomion keskipisteessä on tällöin *nukke (kuvitteellisena) henkilöhahmona*. On olennaista painottaa, että vaikka jompikumpi vaihtoehdoista korostuu toisen kustannuksella, lapsi on silti Finkin mukaan alituisesti tietoinen nukkesta *sekä* henkilöhahmona *että* leikkivälineenä: immersion voimakkuudesta riippumatta leikin kokemus toteutuu siis Finkin mukaan aina ”kahdella tasolla” (78).

Leikkiin uppoutuneen lapsen tietoisuus kahtalaisesta olemassaolostaan on Finkin mukaan ”merkittävästi heikentynyt” (26), mutta todellisen ja kuvitellun välinen jaottelu silti alituisesti jäsentää tämän kokemuksia (25). Fink täsmentää, että leikkiä luonnehtii siten välttämättä tietty unohtuneisuus: ”suuntautuessaan leikin maailmaan lapsi kätkee itsensä tuon maailman luojaan” (25) ja käyttäytyy ”ikään kuin tuo maailma olisi todellinen” (240). Lapsi siis ohittaa tietoisuutensa siitä, että leikin maailman sisällöt ovat hänen mielikuvituksensa tuotetta ja käyttäytyy aivan kuin ne eivät olisi sellaisia. Toisin sanoen lapsi on Finkin mukaan jatkuvasti tietoinen leikin maailman kuvitteellisista sisällöistä, mutta ei *kuvitteellisina*. Leikkiminen on tässä merkityksessä ”vakavaa” puuhaa. Kuten fenomenologi Max Scheler (1874–1928) kirjoittaa, ”sen, mikä aikuiselle on ’vain leikkiä’, lapsi ’ottaa vakavissaan’: se on hänelle sillä hetkellä ’todellisuutta’”¹². Kuvitteellisten sisältöjen kuvitteellisuuden ohittaminen tai kätkeminen ei kuitenkaan tarkoita sen kieltämistä – kuten sanottu, leikkivä lapsi ei Finkin mukaan myöskään harhaisesti sekoita leikkiä tosiasioihin. Sen sijaan, että muodostaisi uskomuksen joko leikin maailman kuvitteellisuudesta tai sen objektiivisuudesta, lapsi kaikinensa sivuuttaa kysymyksen siitä, onko esimerkiksi nukken esittämä tyttö todellinen vai ei, ja suhtautuu tähän *ikään kuin* se olisi todellinen (ks. Fink 2016, 256). Jos lapsi uskoisi, että hänen leikissään esiintyvä henkilöahamo on todellinen, hän olisi harhainen; toisaalta jos hän uskoisi, että henkilöahamo ei ole todellinen, hän ei olisi uppoutunut leikkiin.¹³ Tässä mielessä Fink sijoittaa leikin maailman eräänlaiseen kokemukselliseen välitilaan.

Fink havainnollistaa, että kuten maalaus, valokuva tai teatterilavan tilanne, samoin leikkivälineiden muodostama asetelma toimii kuin ”ikkunana” leikin maailmaan¹⁴. Vertauksen ydin on nähdäkseni siinä, että voin yhtäältä *katsoa ikkunaa* ja toisaalta *katsoa ikkunasta*. Ensin mainittu voidaan rinnastaa ulkopuolisen tarkkailijan asenteeseen ja jälkimmäinen puolestaan leikkiin uppoutuneen lapsen asenteeseen: yksi tarkastelee leikkivälinettä leikkivälineenä – kuin ikkunaa ikkunana, puureunaisena lasiruutuna – toisen suuntautuessa siihen merkitykseen, jota leikkiväline ikään kuin kannattelee tai materiaalisesti kehystää. Leikkiä voidaan tässä kohtaa verrata myös kuvatietoisuuteen. Kuvittele katsovasi Hitchcockin *Psykon* kohtausta, jossa murhaaja tulee esiin suihkuverhon takaa. Vaikka eläydyt elokuvaan vahvasti, et kuitenkaan muodosta uskomusta, että kohtauksen tapahtumat tapahtuvat tosiasiaissa tässä ja nyt. Siksi pelon ja kauhun tunteet, joita tuohon kohtaukseen uppoutuessasi koet, tuntuvat voimakkuudestaan huolimatta rajatummilta ja turvallisemmilta. Toisaalta heti kun mieleesi muistuu, että katsot ”vain elokuvaa” – ja siten muodostat uskomuksen, että kohtaus ei todella tapahdu tässä ja nyt – et ole enää uppoutunut elokuvaan. Saatat ehkä aika ajoin tietoisesti hyödyntää tällaista muistuttamista säädelläksesi liialliseksi kasvavaa jännitystä tai pelkoa, mutta elokuvaan uppoutuminen ei ole mahdollista niin kauan kuin pidät mielessä, että näkemäsi on ”vain elo-

kuva”. Uppoutuminen edellyttää siis tasapainottelua: Finkin mukaan uppoutuessasi elokuvaan et sekoita fiktiota tosiasioihin etkä myöskään korosta kohtauksen fiktiivisyyttä vaan sivuutat koko kysymyksen todellisuudesta ja epätodellisuudesta ja tämän seurauksena nautit kohtauksesta ontologisesti neutraalilla ”ikään kuin” -asenteella¹⁵.

Vaikka yllätyksellisyys näyttää tuovan leikin maailman lähelle unen maailmaa, edellä mainittu ontologinen neutraalius näyttäisi puolestaan erottavan valve-elämän monet uppoutumiskokemukset unista, joita ei tavallisesti luonnehdi turvallinen etäisyys uneksittuihin tilanteisiin. Kuten esimerkiksi painajaisunet osoittavat, unen maailma erottuu tosiasiallisesta maailmasta usein vasta jälkikäteen: ”Se *olikin* vain unta!” Elokuvaa katsoessamme meillä ei sen sijaan ollut tällaista (jälkikäteen kumottavaa) uskomusta kohtauksen todellisuudesta. Voimme toki tuntea helpotusta kauhuelokuvan päättyessä, mutta tällöin emme yllättyneinä oivalla: ”Se *olikin* vain elokuvaa!” Samoin kuin *Psyko*-elokuvaan uppoutuneelle aikuiselle ei voimakkaista pelon ja kauhun tunteista huolimattakaan tule mieleen soittaa hätänumeroon, leikkivä lapsi ei immersioistaan huolimatta varsinaisesti usko, että nukke todella on elävä lapsi. Vastaavasti hänkään ei leikin keskeytyessä ihmettele: ”Se *olikin* vain leikkiä!”

Missä leikin maailma Finkin mukaan siis kokemuksellisesti sijaitsee? Elopekkaan uppoutuneena silmäsi ovat kohdistuneet tiettyyn suuntaan, ja ulkopuolinen tarkkailija voi todentaa sen, että kyse ei ole pelkästä subjektiivisesta kuvitelmasta (ks. 61, 112, 142, 256, 292). Toisaalta et usko, että suihku kohtausta todella tapahtuu tässä ja nyt: kohtaus ei niin sanotusti sijoitu samaan tilaan ja aikaan kuin sohva, jolta kohtausta katsot, tai kuin televisio tummat kehykset, jotka nekin ovat kaiken aikaa havaintokentässäsi. Vastaavasti leikin maailma ei kokemuksellisesti paikannu huoneeseen, jossa leikkivä lapsi leikkivälineineen tosiasiaissa sijaitsee, mutta leikin maailma ei toisaalta ole vain jotain kuvitteellistakaan. Finkin mukaan leikin maailma ”tarvitsee” todellista tilaa ja aikaa voidakseen ilmetä, mutta ei silti ole yhteneväinen tämän todellisen tilan ja ajan kanssa. Merleau-Pontyn huomio taidekokemuksista pätee myös leikin kokemukseen:

”Lascaux’n kallioseinille maalatut eläimet eivät ole *siinä* samassa merkityksessä kuin halkeamat ja kalkkikivimuodostelmat. Mutta ne eivät ole toisaallakaan. [...] Minun olisi hyvin vaikeaa sanoa, *missä* on se maalaus, jota katselen. En nimittäin katso sitä niin kuin katsan esineitä; en lyö lukkoon sen *paikkaa*. [...] Olisi täsmällisempää sanoa, että näen *sen mukaisesti*, kuin että näen *sen*.”¹⁶

Fink vastaavasti tiivistää leikin kokemuksellista paikkaa koskevan käsityksensä seuraavasti: ”Tila ja aika vain kannattelevat leikin maailmaa; niiden varaan mielikuvitus pystyttää oman sisäisen tilansa, joka ei ole missään ja silti tässä, ja sisäisen aikansa, joka ei ole koskaan ja silti nyt” (Fink 2016, 209).

”Leikki vetää lapsen irti tosiasioista, jotka tämä olettavasti sellaisina jo kokee, ja näin elävöittää lapsen pohjimmiltaan mukautuvaisen suhteen maailmaan.”

Finkin teoria voidaan tiivistää sanomalla, että mielikuvitustaan käyttämällä lapsi luo leikin maailman ulkoisesti havaittavaan maailmaan: ”Leikin maailma [...] näyttäytyy todellisuuden keskellä olevana epätodellisena ilmentymänä; sen perusta on aineellisissa leikkivälineissä, jotka niin sanotusti ’kannattelevat’ sitä” (113; vrt. 256). Leikin maailma on siis Finkin mukaan subjektiivisen mielikuvituksen ja ulkoisen havainnon *yhdistelmä* ja tietoisuus siitä on siten *kahtalainen*. Finkin teoriassa ulkoinen havainto on konstitutiivisesti ensisijainen: leikin maailma perustuu todelliseen, ulkoisesti havaittavaan maailmaan. Fink ilmaisee kantansa monin tavoin: ”Me leikimme niin sanotussa todellisessa maailmassa, mutta niin tehdessämme me kurotamme arvoitukselliselle alueelle, joka ei ole mitään olematonta eikä kuitenkaan mitään todellistakaan (25); ”leikissä todellisuuteen puhkeaa epätodellinen merkityksen alue, joka on tässä eikä kuitenkaan tässä, nyt eikä kuitenkaan nyt” (205); leikkiessämme ”me myönnämme kuvitteellisen merkityksen aivan tavallisille olioille” (165); leikin maailma ”valtaa” todellisen maailman (240); leikin myötä todelliseen maailmaan ”rakentuu” kuvitteellinen asetelma (240). Fink toisin sanoen ajattelee, että leikin maailman ”jalansija” tai ”kasvualusta” on todellisessa maailmassa (25, 28) – ei kääntäen. Oletus ulkoisen havainnon konstitutiivisesta ensisijaisuudesta valottaa myös hänen luonnehdintaansa leikin ”vapauttavasta” funktiosta: leikki vetää lapsen irti tosiasioista, jotka tämä olettavasti sellaisina jo kokee, ja näin elävöittää lapsen pohjimmiltaan mukautuvaisen suhteen maailmaan.

Finkin teoriassa leikin maailma muodostuu siis kolmiosaisissa prosessissa: (1) lapsi havaitsee ulkoisen maailman ja heijastaa subjektiivisia kuvitelmiaan siihen; (2) lapsi keskittää huomionsa näihin heijastamiinsa sisältöihin ja vastaavasti työntää tosiasioita koskevaa tietoi-

suuttaan taka-alalle; (3) lisäksi lapsi kätkee tai neutralisoi tietonsa siitä, että hän on näiden leikissä ilmenevien sisältöjen luoja, ja siten toimii *ikään kuin* leikin maailma olisi todellinen – kuitenkin uskomatta, että näin on.

Finkin kuvaus leikistä nivoutuu hänen yleisempään fenomenologiseen teoriaansa aikuisuuteen kuuluvista luovista prosesseista ja esteettisistä kokemuksista – kuten taiteentekemisestä ja fiktion uppoutumisesta. Näin hänen analyysinsä leikistä herättääkin kysymyksen, ottaako hän riittävästi huomioon lapsen kehityksen erityispiirteitä. Fink itsekin korostaa adultomorfismin ongelmaa painottaessaan ohimennen, että ”[p]ääsy lapsen omaan maailmaan on vaikeaa: sitä uhkaavat alituisesti sellaiset virheelliset tulkinnat, joissa joko liiaksi tai liian vähän korostetaan lasten ja aikuisten maailman välistä etäisyyttä” (Fink 2016, 227). Silti Winnicottin näkökulmasta Fink osin sortuu siihen, mistä itsekin varoittaa. Kuten seuraavassa havainnollistan, Winnicott puolestaan sitoo analyysinsä kiinteästi lapsen kehitykseen.

Winnicottin illuusiomalli

Winnicott lähestyy leikin kokemusta hyvin erilaisista lähtökohdista, mutta muodostaa teorian, jolla kuitenkin on huomattavia yhtymäkohtia Finkin teorian kanssa. Kumpikin heistä asemoi leikin kokemuksen ”selkeän heireillölon ja uneksimisen häilyvälle rajapinnalle” (Fink 2016, 258) tai ”subjektiivisesti vaikuttavan ja objektiivisesti havaittavissa olevan välille” (Winnicott 1964, 146). He kuitenkin tulkitsevat tämän ”välitilan” ratkaisevasti eri tavalla. Finkin niin kutsuttu hybridimalli nojaa käsitteelliseen erotteluun subjektiivisesti kuvitellun ja objektiivisesti havaitun välillä, ja hän hahmottaa mainitun välitilan alueena, joka *koostuu näistä kahdesta*. Sen sijaan Winnicottin mukaan leikki ei ainoastaan elävöitä suhdetta ulkomaailmaan vaan ylipäättään mahdollistaa

”Vauvat ja pikkulapset eivät vielä juurikaan tavoita sitä, miten toiset ihmiset todellisuutta jäsentävät, eivätkä he ole tästä edes kiinnostuneita.”

tämän suhteen: hänen teoriassaan leikin alue edeltää subjektiivisen ja objektiivisen vastakkainasettelua, eikä hän siksi jäsennä leikin maailmaa kahden kokemusalueen yhdistelmänä.

Winnicott lähestyy mielikuvituksen, fantasian ja uneksimisen aluetta ”psykkisen todellisuuden” (*psychic reality*) käsitteen avulla¹⁷. Tämä Freudilta peräisin oleva käsite painottaa mielensisältöjen ”vaikuttavuutta” (saksan kielen *Wirklichkeit* kääntyy useimmiten ”todellisuudeksi” mutta tarkoittaa kirjaimellisesti kaikkea, millä on vaikutusta, *Wirkung*). Freudin ajatus oli, että sikäli kuin subjektiiviset tarpeemme, toiveemme, pelkomme ja odotuksemme muokkaavat kokemuksiamme ulkomaailmasta, omasta itsestämme ja toisista ihmisistä, tulee nämä kokemukselliset prosessit ymmärtää (realistisuudesta tai epärealistisuudesta riippumatta) psyykkisinä ”realiteetteina” tai ”tosiasioina”¹⁸. On myös syytä painottaa, että intentionaalisuudessaan psyykkiset sisällöt eivät sulkeudu kokijan mieleen, mistä syystä ajoittain esitetty tulkinta psyykkisestä todellisuudesta ”sisäisenä todellisuutena” on nähdäkseni harhaanjohtava¹⁹.

Winnicott kehittää Freudin ajatusta edelleen ja väittää, että suhteemme ympäristöön, toisiin ihmisiin ja itseemme on kahden vastakkaisen pyrkimyksen määrittämää. Yhtäältä me hahmotamme kokemuksemme kohteet subjektiivispainotteisesti, omien idiosynkraattisten ja pitkälti tiedostamattomien psyykkisten tosiasioiden valossa; toisaalta me olemme kiinnostuneita siitä, miten muut ihmiset nuo kohteet jäsentävät, ja pyrimme suhtautumaan kohteisiin objektiivisesti²⁰. Toisinaan suhtaudumme asioihin *subjektiivisemmin*, toisinaan *objektiivisemmin*. Varhaislapsuudessa painotus on Winnicottin mukaan subjektiivisemmassa suhtautumistavassa – ja sitä voimakkaammin, mitä varhaisemmasta kehitysvaiheesta puhutaan. Vauvat ja pikkulapset eivät vielä juurikaan tavoita sitä, miten toiset

ihmiset todellisuutta jäsentävät, eivätkä he ole tästä edes kiinnostuneita. Psyykkiset realiteetit muokkaavat kuitenkin yhtä lailla myös aikuisten kokemusmaailmaa: kehittyvän lapsen ohella myös kypsä aikuinen joutuu tasapainottelemaan näiden kahden hahmotustavan ristipaineessa (ks. Winnicott 1971, 90, 119–120). Winnicottin käsitteistössä kokemus on ”ulkoisen todellisuuden ja henkilökohtaisen psyykkisen todellisuuden välistä vaihdantaa” (Winnicott 1971, 176), ”luovuuden ja maailman tarjoaman aineksen välistä vuorovaikutusta” ja tässä mielessä ”kaupankäyntiä illuusioista” (Winnicott 1987b, 43).

’Illusion’ käsite on Winnicottin leikkiä koskevan teorian ytimessä, ja sitä on siksi syytä selvittää²¹. Illuusiolla Winnicott viittaa siihen, mikä on subjektiivisesti luotua mutta silti myös ulkoisesti havaittua. Winnicott erottaa illuusioiden yhtäältä hallusinaatioista ja toisaalta harhoista. Hallusinaatiot ovat hänen käsitteistössään puhtaan subjektiivisia ”unimaailman ilmiöitä, jotka nostavat päätään valve-elämässä” (Winnicott 1971, 89–90). Illuusioiden sijaan ovat ”jotain enemmän” sikäli, että niissä on jotain kouriintuntuvaa ja siten ulkoisesti todennettavaa (Winnicott 1971, 8; Winnicott 1988, 102). Illuusioiden sijaan sijoitu objektiiviseen, lähtökohteisesti kaikkien jakamaan todellisuuteen. Silloin, kun illuusioiden esitetään objektiivisena todellisuutena – siis silloin kun ”aikuinen vaatii toisia uskomaan illuusioon, joka ei ole heidän omansa” (Winnicott 1971, 4) – puhutaan Winnicottin mukaan puolestaan harhoista. Illuusioiden sijaan sijoittuvat subjektiivisen ja objektiivisen todellisuuden välille: konkreettisuudessaan ne ovat ”jotain enemmän” kuin subjektiivisia hallusinaatioita, mutta silti ne eivät myöskään jäsenny harhojen tapaan osana objektiivista todellisuutta.

Tälle välialueelle paikantuu Winnicottin mukaan myös leikin maailma. Leikkivä lapsi suuntautuu koke-

mukselliselle alueelle, jonka hän yhtäältä subjektiivisesti *luo* (esimerkiksi: *nalle on nälkäinen*) mutta toisaalta myös havaitsee (esimerkiksi: *nalle todella on tässä*). Tässä kohtaa olisi houkuttelevaa tulkita Winnicottin ajattelevan (Finkin tavoin), että leikin maailma rakentuu lapsen heijastaessa mielikuvituksensa tuotteita ulkoisesti havaittuun maailmaan – esimerkiksi ”lisäämällä” todella havaitulle nallelle kuvitteellisen näläntunteen. Leikkivällä lapsella olisi siten jalansija sekä subjektiivisessa mielikuvituksessa että objektiivisessa havainnossa. Winnicott kuitenkin hylkää tämän tulkinnan. Leikin maailma ei hänen ajattelussaan jäsenny kahden edellä mainitun kokemustyyppin johdannaisena vaan itsenäisenä, kolmantena kokemustyyppinä (Winnicott 1971, 3, 72, 138, 144, 147–148): ”tätä kolmatta elämisen tapaa [...] ei voida luokitella sisäiseksi tai subjektiiviseksi todellisuudeksi, koska se ei ole unelmointia”, mutta myöskään ”sitä ei voi sijoittaa ulkoiseen maailmaan, koska se on unelmien hallitsemaa” (Winnicott 1986, 36).

Winnicottin ajatusta voidaan selventää ja havainnollistaa hänen kehitysteoriaansa avulla. Winnicott käsitteellistää yksilön tarpeet – ja yleisemmin kaikki yksilön psyykkisen todellisuuden ilmentymät – täyttymykseen tähtäävinä *luovina impulsseina* (ks. Winnicott 1971, 92; Winnicott 1986, 46). Esimerkiksi näläntunne herättää lapsessa spontaanisti aiempiin ruokintatilanteisiin liittyviä muistijälkiä: lapsessa aktivoituu monitahoinen sensorimotorinen skeema, joka sisältää motorisia ylykkeitä (esimerkiksi imemisrefleksi) sekä aistimellisten representaatioiden ja asentoaistimusten luonnoksia (esimerkiksi odotuksia tietynlaisesta kosketuksesta ja syliin pääsemisen tunteesta). Nämä kokemukselliset skeemat ovat sellaisenaan pelkkiä fantasioita tai hallusinaatioita – siis tavallaan *yrityksiä luoda* tarpeen täyttävä kokemuksellinen tilanne (esimerkiksi ruokintatilanne)²².

Tässä lähestymme Winnicottin teorian ratkaisevaa kohtaa. Kuten sanottu, luovat impulssit olisivat tietenkin *sellaisinaan* pelkkiä fantasioita tai hallusinaatioita, siis jotain ”vain subjektiivista”. Pieni lapsi ei varsinaisesti pysty luomaan ruokintatilannetta vaan ainoastaan subjektiivisen esityksen siitä. Lapsen luovat impulssit kuitenkin *realisoituvat ja toteutuvat* silloin, kun hoitaja oikealla hetkellä tyydyttää lapsen tarpeen. Winnicottin mukaan ruokintatilanne ilmenee tällöin lapselle hänen *tarpeensa* (eli luovan impulssin) aikaansaamana *todellisena tapahtumana*. Paradokseja rakastava Winnicott kuvailee tilannetta seuraavasti: ”Voimme sanoa, että vauva loi rinnan, muttei olisi voinut tehdä niin, jollei äiti olisi juuri tuolloin todella tarjonnut lapselle rintaa” (Winnicott 1987a, 100). ”Meidän näkökulmastamme”, hän täsmentää, ruoka toki ”annetaan lapselle ulkopuolelta, mutta lapsen näkökulmasta tilanne on toinen”, koska ruokintatapahtuma on juuri sitä, mitä lapsi haluaa, hänen mielensä mukainen; silti ruoka ei ole jotain vain subjektiivista, hallusinoitua, vaan se todella täyttää vatsan ja tyydyttää tarpeen (Winnicott 1971, 7). Omalla toiminnallaan hoitaja siis ta-

vallaan estää vauvan luovan impulssin jäsentymisen jonakin ”vain subjektiivisena” (siis ”voimattomana” toiveena tai ”vaikutuksettomana” hallusinaationa) ja mahdollistaa lapselle ”illuusion siitä, että se, mikä impulsiivisesti syntyy hänen tarpeistaan, on todella olemassa” (Winnicott 1988, 104, vrt. 103; Winnicott 1971, 15). Psykoanalyysissa puhutaan tässä kohtaa myös vauvan ”omnipotenssista” (ks. esim. Winnicott 1971, 12, 15, 55, 63).

Edellä mainittujen kokemusten *toisteisuutta* on syytä painottaa. Erilaiset hoivatilanteet toistuvat tavanomaisesti kymmeniä kertoja päivässä, ja niillä on kauaskantoisia seuraamuksia lapsen mielen kehitykselle. Niin kauan kun lapsen tuntemaa tarvetta (eli luovaa impulssia) riittävän säännöllisesti seuraa tuon tarpeen tyydytys (eli luovan impulssin realisaatio), mikään ei motivoi lasta erottamaan luovia impulssejaan niitä realisoivasta hoivaympäristöstä: hänen kokemansa tarpeet eivät jäsenny ”vain subjektiivisina” erotuksena ”ulkoisesta” hoivaympäristöstä, vaan näiden välinen ”liitto” on itsestäänselvyys²³. Liitto ei toki kestä loputtomiin: väistämättömien viivästysten ja pettymysten myötä lapsi joutuu hiljalleen hyväksymään sen, että hoivaympäristö ei tosiasiaa ole kytketty hänen tarpeisiinsa vaan on jotain hänelle ulkoista (Winnicott 1965b, 181). Mutta jos lapsi on jo lukemattomia kertoja kokenut luovien impulssiensa ja niiden realisoitumisen ”saumattoman yhteyden” (Winnicott 1965a, 180), hän on jo alkanut *luottaa* siihen, että hänen tarpeensa tulevat tyydytetyiksi, eli siihen, että ympäristö on sensitiivinen hänen luoville impulsseilleen (ks. Winnicott 1971, 63, 138, 146, 148). Näin ollen suotuisissa tapauksissa erinäiset pettymykset jäsenyvät ensialkuun poikkeuksina: ne eivät kaikinensa kyseenalaista vauvan omnipotenssia vaan enenevästi osoittavat sen suhteellisuuden.

Winnicottin mukaan lapsen kokemuksellinen ympäristö jäsenyy siis *lähtökohtaisesti* tämän luovien impulssien valossa (eli lapsen mielen mukaisena), ja *vasta hiljalleen* se hahmottuu hänen mielestään riippumattomana, ulkoisena todellisuutena. Leikki-ikäinen lapsi ei ole vielä joutunut sisäistämään kokemusta hoivaympäristön ulkoisuudesta – olettaen, että häntä ole merkittävästi laiminlyöty. Vakavien laiminlyöntien tapauksessa lapselle ei joko ole ylipäätään päässyt muodostumaan kokemusta hänen luovia impulssejaan realisoivasta hoivaympäristöstä (ks. Winnicott 1987a, 101; Winnicott 1989, 36) tai sitten tällainen luottamus on jossain vaiheessa traumaattisesti romahtanut, minkä seurauksena lapsi on joutunut kasvotusten sellaisen todellisuuden kanssa, joka vähät välittää hänen subjektiivisista impulsseistaan. Sen sijaan suotuisissa tapauksissa lapsi lähestyy tätä (uhkaavaa) ulkomaailmaa, ja samalla pitää sitä loitolla, eräänlaisen leikin kautta: luomalla konkreettisen maailman ja nauttimalla luomuksestaan. Tällöin maailma ei vielä jäsenny ulkoisena, lapsen omista subjektiivisista impulsseista riippumattomana maailmana, eikä leikin alueen voi siten myöskään ajatella muodostuvan lapsen lisätessä jotain siihen. Win-

”Jos lapselta kysytään, onko hänen nallensa oikeasti nälkäinen vai kuvitteleeko lapsi vain, kumpikaan vaihtoehtoista ei tee ilmiölle oikeutta.”

nicottin näkökulmasta Finkin teoria, jonka mukaan lapsi lisää subjektiivisia sisältöjä lähtökohtaisesti kokeemaansa ulkoiseen todellisuuteen, on siksi nurinkurinen. Winnicottin käsitteillä ilmaistuna tällaisen teorian kulmakivenä on oletus passiivisesta, alistuvasta tai ”mukautuvaisesta” (*compliant*) suhteesta ympäröivään maailmaan – suhteesta, joka hänen mukaansa kuuluu yksinomaan aikuisille ja laiminlyödyille lapsille.

Winnicottin mukaan leikin alue alun perin avautuu toistuvien hoivakokemusten myötä: ”luottamus hoitajaan muodostaa leikkikentän itsen ja maailman välille” (Winnicott 1971, 63; vrt. Winnicott 1988, 106). Luottamuksen vakiintuessa lapsi ei hoitajan poissa ollessa välttämättä yritäkään epätoivoisesti loihkia häntä paikalle heti tarpeen ilmoittaessa itsestään vaan *sen sijaan* suuntaa luovat impulssinsa johonkin, mikä on paraikaa saatavilla, esimerkiksi vaateriepuun tai pehmoleluun (Winnicott 1971, 2, 19, 119, 136). Kyseinen objekti on tosiasiaa saatavilla tässä ja nyt, mutta kuitenkin se ei ole vain yksi vaatekappale muiden joukossa. Vaateriepu on ”syntynyt tarpeesta” ja siten erityisellä tavalla lapsen ”oma”: se on alusta alkaen sellaisten merkitysten kyllästävä, jotka lapsen mielessä totunnaisesti yhdistyvät hoitajaan. Tässä mielessä vaateriepu on hoitajan hetkellinen *korvike*²⁴. Kun hoivaympäristö hiljalleen hahmottuu itsestä erillisenä ja siten hallinnan (omnipotenssin) ulkopuolisena alueena (ks. Winnicott 1971, 130; Winnicott 1987a, 100), suhde riepuun tarjoaa lapselle väliaikaisen ”turvapaikan” tai ”levähdyspisteen” (Winnicott 1971, 3, 146), jossa lapsi pystyy *itse realisoimaan omia luovia impulsejaan* ja näin *hoitajasta riippumatta* ylläpitämään illuusiota oman mielen mukaisesta ja silti kouriintuntuvasta todellisuudesta.²⁵ Vaikka riepu (tai muu vastaava) ei esimerkiksi poista nälkää, sillä on tärkeä rooli kehitysvaiheessa, jossa lapsen tehtävänä on ”erottaa sisäinen ja ulkoinen toi-

sistaan” ja kuitenkin toisaalta ”pitää ne kytköksissä toisiinsa” (Winnicott 1971, 3, 146). Kuten sanottu, Winnicottin mukaan tämä tasapainottelu läpäisee lopulta koko elämän.

Ensimmäinen leikin alue paikantuu mainittuun ”turvapaikkaan” tai ”potentiaaliseen tilaan” (Winnicott 1971, 17). Riepuun voi toisin sanoen ajatella eräänlaisena leikkikalun prototyypinä. Olennaista on, että lapsen psyykkisessä todellisuudessa vaateriepu *on yhtä kuin* hoitaja – vastaavasti myöhemmin leikissä nukke *on yhtä kuin* hoitaja, ja lapsi salaa nauttii tämän hallinnasta. Sen sijaan ulkoisen havainnon rekisterissä, joka painottuu kehittyvän lapsen kokemuksessa enenevästi, vaateriepu *ei ole yhtä kuin* hoitaja – ja vastaavasti tuonnempana nukke toisaalta *ei ole yhtä kuin* hoitaja. Olisi houkuttelevaa selittää tämä ambivalenssi pois sanomalla esimerkiksi, että lapsi *aistimellisesti havaitsee* vaaterievun ja samalla *emotionaalaisesti suuntautuu* hoitajaan. Kuitenkin niin kauan kuin subjektiiviset ja objektiiviset mielteet ovat vasta eriytyvässä toisistaan, lapsen ei voida sanoa kokevan vaateriepuun *sekä* hoitajana *että* jonakin muuna kuin hoitajana. Samasta syystä Winnicott ei hyväksyisi Finkin väitettä, jonka mukaan leikkivä lapsi kokee nukken *yhtäältä* nukkena ja *toisaalta* äitinä. Winnicott painottaa, että leikkivän lapsen kokemus on ”haastamatonta”²⁶. Jos lapselta kysytään, onko hänen nallensa *oikeasti* nälkäinen vai *kuvitteleeko* lapsi vain, kumpikaan vaihtoehtoista ei tee ilmiölle oikeutta: lasta vaaditaan tällöin määrittelemään kokemuksensa asiaankuulumattoman erottelun valossa, mikä tekee illuusion mahdottomaksi. Erottelu subjektiivisten ja objektiivisten kokemusten välillä ei ole vielä vakiintunut lapsen mielessä, ja siksi sen soveltaminen olisi adultomorfista. Se, mikä ulkoisen tarkkailijan näkökulmasta näyttää kahden osatekijän yhdistelmänä, on lapselle *kiistämätön kokemus* (Winnicott 1988, 106; vrt. Winnicott 1971, 7).

”Lapsi ei toisin sanoen niinkään lisää ulkoisesti havaitsemaansa kohteeseen jotain kuvitteellista, vaan hän alun perin havaitsee kohteen luovalla tavalla.”

Winnicott siis ajattelee, että leikin alue *edeltää* psyykkisen todellisuuden ja ulkoisen havainnon eriytymistä (esim. Winnicott 1971, 144, 150, 175, 183). *Käsitteellisesti* hän toki paikantaa leikin alueen viittaamalla kahteen muuhun alueeseen – esimerkiksi puhuessaan leikin alueesta ”kolmantena alueena” tai ”välialueena”, mikä implikoi kaksi muuta aluetta. Winnicott kuitenkin toistuvasti painottaa, että leikin maailma ei ole fantasian ja havainnon yhdistelmä vaan *itsenäinen* ja *ensisijainen* kokemuksen alue (Winnicott 1986, 39; Winnicott 1988, 158). Leikin aluetta ei siis tule Winnicottin mukaan ajatella fantasian ja havainnon ”leikkauksena” vaan pikemminkin ”rajavyöhykkeenä”, ”ei-kenenkään maana” tai ”neutraalina maaperänä”, joka ei kuulu kummallekaan edellä mainituista (Winnicott 1988, 107; Winnicott 1971, 86, 82, 17). Näin ollen kätkemisen tai neutralisoinnin kaltaisen *peruuttavan* liikkeen sijaan leikin maailma avautuu lapsen säilyttäessä kosketuksen kokemusalueeseen, joka ei *vielä* jäsenny kaksijakoisesti. Leikkivän lapsen kokemaa ’nälkäistä nallea’ ei siis tule Winnicottin teorian valossa tulkita kahtalaisena kohteena, joka ”koostuu” todella havaitusta pehmolelusta ja tälle kuvittelusta näläntunteesta, vaan omintakeisena kokemuksellisenä kohteena, johon tällainen erottelu ei yksinkertaisesti sovellu. Ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta katsottuna nalle ”lojuu maailmassa löytämistään odottaen” ja lapsi ainoastaan subjektiivisesti kuvittelee *sille* näläntunteen, mutta lapsen näkökulmasta nalle on sen sijaan ”luotu, ei löydetty” (Winnicott 1965a, 181). Lapsi ei toisin sanoen niinkään *lisää* ulkoisesti havaitsemaansa kohteeseen jotain kuvitteellista, vaan hän alun perin *havaitsee* kohteen luovalla tavalla (Winnicott 1986, 49): ”Me [ulkopuoliset] tiedämme, että maailma oli kyllä olemassa ennen lasta, mutta lapsi ei tiedä tätä, ja ensi alkuun lapsi nauttii illuusiosta, että löydetty on luotua” (Winnicott 1988, 111).

Vaikka myös Winnicottin teoriassa leikin maailma sijoittuu subjektiivisen ja objektiivisen ”välille”, se ei siis kuitenkaan jäsenny näiden yhdistelmänä tai sekoituksena. Leikkivä lapsi ei niinkään luo jotain subjektiivista ennalta annettuun *maailmaan*, ikään kuin jälkimmäisen kuorrutteeksi; pikemminkin hän luo koko tuon *maailman*, joka on ihmeellisyydestään huolimatta myös kouriintuntuva. Lapsi ei Winnicottin mukaan samanaikaisesti elä kahdessa maailmassa, kuten Fink sanoisi, vaan hän oleskelee ”kolmannella alueella”, ”potentiaalissa tilassa”, joka *edeltää* ja *pohjustaa* kokemuksellista erottelua subjektiivisen ja objektiivisen välillä. Vaikka Winnicott yhtäältä korostaa luovien impulssien ensisijaisuutta leikin maailman konstituutiosta, hän toisaalta painottaa, että leikin maailma jää riippuvaiseksi lapsen hoivaympäristöstä. Suotuisissa tapauksissa hoivaympäristö on vastaanottavainen ja toteuttaa lapsen luovia impulsseja (siis tarpeita, haluja ja toiveita), mikä vakiinnuttaa lapselle kokemuksen ulkoisesta maailmasta, joka on häntä varten. Tämä illuusio kultivoituu Winnicottin mukaan ”läpi elämän” (Winnicott 1986, 41; Winnicott 1971, 13):

[E]nsisijaisen luovuuden kysymystä on käsitelty suhteessa varhaislapsuuteen, mutta kysymys on merkityksellinen niin kauan kun yksilö on elossa. Vaikka kehittyvälle lapselle hiljalleen muodostuu älyllinen ymmärrys siitä, että maailma oli olemassa jo ennen häntä, niin tunne maailmasta hänen omana luomuksenaan kuitenkin säilyy[.]²⁷

Mainittu illuusio edesauttaa yksilön sopeutumista vääjäämättömiin tosiasioihin. Hoitaja, riepu ja nukke – tai myöhemmin vaikkapa moraalinen velvoite, tieteellinen keskustelu ja maailma ylipäättään – voivat näyttäytyä henkilökohtaisesti mielekkäinä ja siten suhteessaolon

arvoisilta vain, jos yksilö pystyy *luomaan* nuo kohteet omalla idiosynkraattisella tavallaan²⁸. Leikki ei siis vain mahdollista mielekästä *uudelleenkytkentää* tosiasioiden maailmaan, ikään kuin tätä edeltäisi mukautuvainen tai alistuva suhde siihen; leikki on pikemminkin se, mikä mahdollistaa tämän *kytkeytymisen ylipäättään* (Winnicott 1971, 3).

Käsitteellisten erottelujen vaikuttavuudesta

Kaksi teoriaa voidaan nyt rinnastaa seuraavasti: (F1) Fink nojaa perinteiseen vastakkainasetteluun subjektiivisten sisältöjen ja ulkoisten havaintojen välillä, ja hän tulkitsee leikin maailman näiden kahden *yhdistelmänä*. (F2) Fink jäsentää leikin subjektiivisten sisältöjen heijastamisena ulkoisesti havaittuun maailmaan ja näin myöntää jälkimmäiselle *konstitutiivisen etusijan*. (F3) Hänen mukaansa leikkiin uppoutuva lapsi koko ajan tietää leikkivänsä, mutta *kätkee* tai *neutralisoi* tämän tiedon ja siten käyttäytyy ikään kuin leikin maailma olisi todellinen – kuitenkin uskomatta, että se on. (W1) Sen sijaan Winnicottin mukaan leikin alueen kokemus *edeltää* erottelua ”subjektiiviseen” ja ”objektiiviseen” (Winnicott 1971, 15): leikkiminen on hänen mukaansa ”varhaisempaa kuin todellisuudentaju” (Winnicott 1971, 12) ja leikin maailman luonnehtiminen subjektiivisten kuvitelmien ja objektiivisen todellisuuden yhdistelmänä olisi siksi *adul-tomorfi*sta. (W2) Winnicott ei aseta ulkoisesti havaittua todellisuutta leikin maailman konstitutiiviseksi perustaksi: tarkkailijan näkökulmasta nalle toki on olemassa ennen kuin lapsi sen subjektiivisesti ”kuorruttaa”, mutta todellisuudentajun ollessa vielä kypsytön lapsi ei ole vielä tietoinen ulkoisesta todellisuudesta ulkoisena todellisuutena, eikä hänen siten voida myöskään väittää lisäävän siihen jotain. Luovuuden tunne on subjektiivista kuoruttamista kokonaisvaltaisempi: jos Finkin teoriassa leikki muistuttaa uneksittujen sisältöjen *lisäämistä* ulkoiseen todellisuuteen, Winnicottin teoriassa leikki muistuttaa enemmän *todeksi tullutta* unta. (W3) Siinä missä Finkin mukaan leikin ”vakavuus” edellyttää sen tiedon *peruuttamista*, että leikin maailma ei ole objektiivisesti todellinen, Winnicottin mukaan kyse on päinvastoin siitä, että lapsi pitää *yhä* kiinni kokemuksesta, jota erottelu subjektiivisen ja objektiivisen välillä *ei vielä* jäsennä.

Winnicottin näkökulmasta Finkin teoria on siis *adul-tomorfinen*, koska se ujuttaa pikkulapsen kokemukseen erottelun, joka jäsentyy ja vakiintuu vasta myöhemmin. Finkin näkökulmasta Winnicott puolestaan laiminlyö kyseisen erottelun: subjektiivinen ja objektiivinen todellisuus yksinkertaisesti *ilmenevät eri tavalla*, ja tämä laadullinen erottelu luonnehtii myös pikkulapsen kokemuksesta, vaikkei lapsi itse tuota erottelua vielä jäsentäisikään. Kriittisiä kysymyksiä voidaan esittää kummallekin. Yhtäältä Winnicottinkin mukaan mainittu erottelu jäsentyy ja vakiintuu ajan myötä, vaikkei hän sitä lähtökohtaisena pidäkään. Voisiko siis ajatella, että Winnicott saattaisi hyväksyä Finkin teorian leikistä sikäli

kuin se koskee tämän jäsentymisen ja vakiintumisen jälkeisiä kehitysvaiheita (toisin sanoen nuoruutta ja aikuisuutta)? Toisaalta ei ole selvää, ovatko Finkin käsittelemät fenomenologiset erottelut kaikissa tilanteissa ja kehitysvaiheissa yhtä lailla *psykkisesti vaikuttavia*²⁹. Vaikka esimerkiksi subjektiivisen haaveen ja ulkoisen havainnon välinen laadullinen ero olisi fenomenologinen tosiasia, tästä ei välttämättä seuraa, että lapsi jäsentää leikin maailman tämän erottelun valossa – kuten sanottu, yritykset jäsentää leikin kokemusta subjektiivisen kuvittelun ja ulkoisen havainnon käsitteillä tuntuvat vääristäviltä ja särkevät illusion. Mainittu erottelu voi olla vain potentiaalinen, lapsen vielä sisäistämätön, ja tässä mielessä psykkisesti vaikutuksen.

Näiden kysymysten valossa Finkin ja Winnicottin teorioita voi sovittaa yhteen joko maltillisella tai kunnianhimoisemmalla tavalla. *Maltillinen yhteensovittamismalli* olettaa, että Fink ja Winnicott puhuvat samasta asiasta mutta heidän teorioillaan on eri sovellusalue: Winnicottin teoria soveltuu varhaislapsuuteen ja Finkin myöhempiin elämänvaiheisiin. Tulkintana tämä yhteensovittamismalli on toki epäuskottava. Winnicott kirjoittaa varhaislapsuuden leikkikokemusten ohella paljon myös siitä, kuinka leikin alue säilyy ja saa eri muotoja läpi elämän – muuttamatta kuitenkaan teorian peruskäsitteitä³⁰. Fink puolestaan välttää puhumasta aivan varhaisimmista leikkikokemuksista, mutta hänkään ei missään kohtaa rajaa leikkiä koskevaa teoriaansa tietyn ikäkauden jälkeisiin kehitysvaiheisiin³¹. Tällaista yhteensovittamismallia kehitettäessä olisi siis painotettava, että näiden ajattelijoiden tulkinnan sijaan tavoitteena on soveltaa heidän teorioitansa.

Kunnianhimoisempi yhteensovitusmalli puolestaan olettaa, että Fink ja Winnicott puhuvat *osittain eri asiasta*. Vaikka Fink ja Winnicott pyrkivät kumpikin kuvaamaan leikin kokemusta nimenomaan ensimmäisen persoonan näkökulmasta, ratkaiseva ero heidän teorioitensa välillä on siinä, että Winnicott rajautuu yksinomaan sellaisiin käsitteellisiin erotteluihin, joilla on jo valmiiksi *vai-kuttava* rooli tutkittavana olevan yksilön kokemuksissa. Sen sijaan Finkille riittää, että kyseiset erottelut ovat fenomenologisesti mielekkäitä – että ne *voidaan* tehdä riippumatta niiden psykologisesta asemasta tietyn yksilön kokemuksessa. Fink toisin sanoen käsittelee *potentiaalisia* erotteluita³² ottamatta kantaa niiden *vaikuttavuuteen*; Winnicott sen sijaan rajautuu niihin käsitteellisiin erotteluihin, jotka yksilö on jo jäsentänyt ja sisäistänyt. Tästä näkökulmasta Finkin teorian voi tulkita kuvauksena leikkikokemuksen sellaisista rakenteista, jotka tietyissä olosuhteissa *voisivat* kaikki aktualisoitua, mutta hän ei ota kantaa siihen, missä kehitysvaiheessa tällaiset olosuhteet toteutuvat – ja milloin esimerkiksi erottelu sisäisen ja ulkoisen kokemuksen välillä saa kehittyvän yksilön elämässä psykkisesti vaikuttavan aseman.

Kunnianhimoisempi yhteensovittamisyritys on nähdäkseni lupaava. Se mahdollistaisi kummankin teorian ydinväitteiden säilyttämisen ja avaisi laajemminkin uusia tapoja arvioida fenomenologisten ja psykoanalyttisten

ajattelutapojen yhteensovitettavuutta. Samalla se selkeyttäisi Winnicottin tiettyjä paradoksaalisilta, jopa ristiriitaisilta, kuulostavia väitteitä. Puhuessaan leikin maailmasta ”kolmantena alueena” Winnicott kuvailee muutamassa kohdassa leikin maailmaa alueena, ”jolle” psyykkinen todellisuus ja ulkomaailma ”kummatkin antavat panoksensa” (Winnicott 1971, 3, vrt. 69) – eli luonnehtii leikin maailmaa tavalla, jota olen tässä väittänyt hänen itse pitävän adultomorfisena. Voisiko Winnicottin tällaisissa tilanteissa ajatella hetkellisesti siirtyvän psykologisesta positioista filosofis-ontologiseen positioon ja viittaavan *käsitteellisiin, potentiaaliisiin* erotteluihin, jotka ovat mitä ovat, psykologisesti vaikuttavia tai eivät (ks. Winnicott 1965a, 25)? Tällainen tulkinta selventäisi myös Winnicottin väitteitä leikin ”paradoksaalisesta” luonteesta. Hän nimittäin esittää, että väitteet ’leikkivä lapsi luo objektin’ ja ’maailma toimittaa objektin’ ovat ”molemmat tosia” (Winnicott 1990, 160): se, minkä lapsi kokee *luomuksenaan*, hoitaja kokee lapselle *annettuna*. Vaikka lähtökohtaisesti tämä ”kakoistotuus” on jotain, mistä vain hoitaja on selvillä, ajan myötä se muodostuu realiteetiksi myös kehittyvän lapsen mielessä. Tämän seurauksena lapsi ymmärtää, että se, minkä hän ”luo”, ympäristö hänelle tosiasiaa ”antaa”. Tarkoitukseni ei ole tällä tulkinnalla selittää pois Winnicottin ilmaisutavalle niin tärkeää

paradoksaalisuutta vaan osoittaa yksi mahdollinen tapa lähestyä sitä.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa käsitellyt leikin kokemuksellista paikkaa Finkin ja Winnicottin teorioiden valossa ja kysynyt, minne leikki vie meidät. Finkin analyysi leikin maailmasta nojaa subjektiivisen mielikuvituksen ja ulkoisen havainnon erotteluun, kun taas Winnicottin analyysissä leikin maailma muodostuu jo ennen tällaisen erottelun vakiintumista yksilön kokemuksessa. Vaikka Finkin ja Winnicottin teoriat vaikuttavat keskenään ristiriitaisilta, erittelin artikkelini lopussa tapoja sovittaa yhteen heidän teorioitaan. Toivon osoittaneeni, että leikin kokemusta koskevien teorioiden ohella ”psykologisen vaikuttavuuden” tai ”psyykkisen todellisuuden” käsite avaa uusia keinoja arvioida filosofisten ja psykanalyttisten lähestymistapojen yhteensopivuutta. Nämä perinteisesti huonosti keskenään keskustelevat oppialat saattavat olla luultua paremmin yhteensopivia. Toivon artikkelini antavan suuntaa sille, miten näitä näennäisen erilaisia ajattelutapoja voisi käsitellä toisiaan täydentävinä näkökulmina. Aihe on – sanan arvokkaimmassa mielessä – leikkittelyn arvoinen.

Viitteet

- Käsillä oleva artikkeli perustuu englanninkieliseen artikkeliini ”Being Carried Away” (ks. Taipale 2021a). Olen tässä laajentanut monia tuossa artikkelissa esitettyjä ajatuksia ja puolestaan supistanut joitakin. Olen kiitollinen englanninkieliseen artikkeliin kommentteja antaneille henkilöille, ennen kaikkea Henrik Enckellille ja Jussi Saariselle. Suomenkielisen version osalta haluan kiittää lisäksi Jarno Hietalahtea, kahta artikkelin huolella luenutta anonymyisiä arvioitsijaa sekä *niin & näin* -lehden toimituskuntaa, joilta kaikilta sain tekstiini erinomaisia kommentteja ja parannusehdotuksia. Tätä tutkimusta tehdessäni olen saanut taloudellista tukea Koneen Säätiöltä, Suomen Akatemialta ja Jyväskylän yliopistolta, mistä olen myös suuresti kiitollinen. Kaikki artikkelin sisältämät suorat lainaukset ovat itse suomentamiani.
- Ks. Huizinga 1949, 13–28; Piaget 1951; Caillois 2001, 3–10; Panksepp 1998, 291.
- Ks. esim. Johnson ym. 2015; vrt. Huizinga 1949; Piaget 1951; Caillois 2001; Panksepp 1998.
- Esim. Fink 2016, 256–258; Winnicott 1964, 71, 146.
- Merleau-Ponty 2012, lxxvii.
- Fink 2016, 24; vrt. Scheler 2008, 24.
- Sartre 2004, 11.
- Sama, vrt. 155.
- Leikin ja unen yhteneväisyyksiä ja eroja voisi tässä pohtia laajemminkin, mutta jätän tämän kuitenkin toisen tutkimuksen teemaksi. Palaan aiheeseen silti lyhyesti vielä tuonnempana.
- Fink 2016, 25–26, 244.
- Sama, 78; vrt. Fink 1933, 333, 356, 383; Fink 1988, 36.
- Scheler 2008, 24; vrt. Fink 2016, 25.
- Analyyysi olisi mielenkiintoista laajentaa käsittelemällä kysymystä ”mielikuvitusyhtävistä”, joita joillain lapsilla on tiettyssä kehitysvaiheessa, mutta jätän tämänkin jatkotutkimusten aiheeksi.
- Fink 2016, 113; vrt. Husserl 1980, 577–578, 47.
- Ks. Fink 2016, 54; vrt. Husserl 1950, 222; Husserl 1980, 442.
- Merleau-Ponty 1964, 164; kursivointi JT.
- Ks. esim. Winnicott 1986, 35; vrt. Fonagy 1995, 39.
- Ks. esim. Freud 1924, 383. Yksilön kokemus voi olla enemmän tai vähemmän tämän psyykkisen todellisuuden sävyttämää. Freud tunnetusti keskittyi tapauksiin, joissa psyykkiset realiteetit *korostuivat* häiritsevästi (neurootikot, rajatilapotilaat, psykoosikot). Winnicott pyrki täydentämään Freudin ajatusta: ”Tätä kuvaa täydennettäessä täytyy muistaa, että jotkut ihmiset ovat puolestaan niin kiinteästi ankkuroituneet objektiivisesti havaittuun todellisuuteen, että he ovat sairaita vastakkaisessa merkityksessä: he eivät ole kosketuksissa subjektiiviseen maailmaan eivätkä he kykene suhtautumaan tosiasioihin luovasti. [...] Nämä kaksi ihmisryhmää tulevat psykoterapiaan, koska yhdessä tapauksessa he eivät tahdo elää loppuelämänsä irrallaan tosiasioista, ja toisessa tapauksessa, koska he tuntevat vieraantuneensa haaveilusta” (Winnicott 1971, 90; ks. myös Taipale 2021b).
- Ks. Saarinen & Taipale 2019, 69.
- Esim. Winnicott 1971, 87–88; Taipale 2021b, 33–35.

- 21 Ks. Taipale 2021b; Taipale *tulossa B*.
 22 Winnicott 1988, 106; Winnicott 1988, 102; Winnicott 1971, 15; vrt. Saarinen ja Taipale 2019.
 23 Winnicott 1971, 63; vrt. Taipale 2017.
 24 Ks. Winnicott 1971, 8; Segal 1981; Klein 2016, 39–40.
 25 Separationin hyväksymistä ja realiteet-
- tien sietämistä käsittelee myös Freud kuuluisassa Fort/Da-esimerkissään (ks. Freud 1993, 70–72). Käsilä olevan analyysin laajentaminen tähän suuntaan on kuitenkin toisen tutkimuksen aihe.
- 26 Esim. Winnicott 1971, 3, 19, 119, 130; vrt. Taipale *tulossa A*.
 27 Winnicott 1988, 111; vrt. 1971, 18.
- 28 Ks. Taipale 2021b.
 29 Ks. Taipale 2016, 3–4.
 30 Esim. Winnicott 1971, 7, 69; Winnicott 1986, 35–36, 43–44, 49; vrt. Taipale 2021b.
 31 Ks. Fink 2016, 227; vrt. 18, 258–259, 264, 270.
 32 Ks. Husserl 1952, 231.

Kirjallisuus

- Caillois, Roger, *Man, Play and Games* (1958). Käänt. Meyer Barash. University of Illinois Press, Urbana & Chicago 2001.
- Fink, Eugen, Die phänomenologische Philosophie Edmund Husserls in der gegenwärtigen Kritik. *Kant-Studien*. Vol. XXXVIII, 1933, 319–383.
- Fink, Eugen, *VI. Cartesianische Meditation. Teil 1: Die Idee der transzendentale Methodenlehre*, (Husserliana Dokumente vol. II/1). Toim. Hans Ebeling, Jann Holl & Guy van Kerckhoven. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston & London 1988.
- Fink, Eugen, *Play as a Symbol of the World and Other Writings* (Gesamtausgabe 7: Spiel als Weltsymbol, 2010 [kokoelma käsikirjoituksia vuosilta 1957–1975]). Käänt. Alexander Moore & Christopher Turner. Indiana University Press, Bloomington 2016.
- Fonagy, Peter, Playing With Reality: The Development Of Psychic Reality And Its Malfunction In Borderline Personalities. *International Journal of Psychoanalysis*. Vol. 76, 1995, 39–44.
- Freud, Sigmund, Mielihyväperiaatteen tuolla puolen (Jenseits des Lustprinzips, 1920). Teoksessa *Johdatus narsismiin ja muita esseitä*. Suom. Mirja Rutanen. Love-kirjat, Helsinki 1993, 61–120.
- Freud, Sigmund, *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Gesammelte Schriften Vol. VII. International Psychoanalytischer Verlag, Leipzig, Wien & Zürich 1924.
- Huizinga, Johan, *Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture* (Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur, 1938). Käänt. Richard Hull. Routledge & Kegan Paul, London, Boston & Henley 1949.
- Husserl, Edmund, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Husserliana Gesammelte Werke III/1. Toim. Karl Schuhmann. Martinus Nijhoff, Haag 1950.
- Husserl, Edmund, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. Husserliana Gesammelte Werke IV. Toim. Marly Biemel. Martinus Nijhoff, Haag 1952.
- Husserl, Edmund, *Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung: Zur Phänomenologie der anschaulichen Vergegenwärtigungen. Texte aus dem Nachlass (1898–1925)*. Husserliana Gesammelte Werke XXIII. Toim. Eduard Marbach. Martinus Nijhoff, Haag 1980.
- Johnson, James, Eberle, Scott, Henricks, Thomas & Kuschner, David (toim.), *The Handbook of the Study of Play. Volumes I–II*. Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York & London 2015.
- Klein, Melanie, Symbolimuodostuksen merkitys egon kehitykselle (The Importance of Symbol-Formation in the Development of the Ego, 1930). Teoksessa *Mielen mosaiikki. Rakkauten, vihan, kateuden ja kiittollisuuden dynamiikka*. Suom. Irja Kantanen & Marja Schulman, Therapie-säätiö, Helsinki 2016, 38–55.
- Merleau-Ponty, Maurice, Eye and Mind (L’Oeil et l’esprit, 1961). Käänt. Carleton Dallery. Teoksessa *Primacy of Perception. And Other Essays on Phenomenological Psychology, the Philosophy of Art, History and Politics*. Toim. James Edie. Northwestern University Press, Evanston 1964.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Phenomenology of Perception* (La Phénoménologie de la Perception, 1945). Käänt. Donald Landes. Routledge, London & New York 2012.
- Panksepp, Jaan, *Affective Neuroscience. The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford University Press, Oxford 1998.
- Piaget, Jean, *Play, Dreams, and Imitation in Childhood*. Routledge, Lontoo 1951.
- Saarinen, Jussi & Taipale, Joonas, Donald Winnicott luovuudesta. *niin & näin* 4/2019, 69–78.
- Sartre, Jean-Paul. *The Imaginary. A Phenomenological Psychology of the Imagination* (L’imaginaire, 1940). Käänt. Jonathan Webber. Routledge, London 2004.
- Scheler, Max, *The Nature of Sympathy* (Wesen und Formen der Sympathie, 1923). Käänt. Peter Heath. Transaction Publishers, New Brunswick & London 2008.
- Segal, Hanna, Notes on Symbol Formation. Teoksessa *The Work of Hanna Segal. A Kleinian Approach to Clinical Practice*. Jason Aronson inc., Northvale, New Jersey & London 1981, 49–65.
- Taipale, Joonas, Self-regulation and Beyond. Affect Regulation and the Infant-caregiver Dyad. *Frontiers in Psychology*. Vol. 7, No. 889, 2016, 1–13.
- Taipale, Joonas, The Pain of Granting Otherness. Interoception and the Differentiation of the Object. *Gestalt Theory. An International Multidisciplinary Journal*. Vol. 39, No. 2/3, 2017, 155–174.
- Taipale, Joonas, Being Carried Away. Fink and Winnicott on the Locus of Playing. *The Journal of Phenomenological Psychology*. Vol. 52, 2021a, 193–217.
- Taipale, Joonas, The Illusion of Contact. Insights from Winnicott’s 1952 Letter to Klein. *The International Journal of Psychoanalysis*. Vol. 102, No. 1, 2021b, 31–50.
- Taipale, Joonas, Sense Experience and Differentiation: Husserl on Bodily Awareness. Teoksessa *Handbook of Bodily Awareness*. Toim. Adrian Alsmith & Matthew Longo. Routledge, London (tulossa A).
- Taipale, Joonas, Sharing and Other Illusions – Asymmetry in ‘Moments of Meeting’. Teoksessa *Empathy and Ethics*. Toim. Magnus Englander & Susi Ferrarello. Rowman and Littlefield, Lanham, Boulder, New York & Oxford (tulossa B).
- Winnicott Donald Woods, *The Child, the Family, and the Outside World*. Penguin Books, London 1964.
- Winnicott, Donald Woods, *The Family and Individual Development*. Routledge, London 1965a.
- Winnicott, Donald Woods, *Maturational Processes and the Facilitating Environment*. International Universities Press, New York 1965b.
- Winnicott, Donald Woods, *Playing and Reality*. Routledge, London 1971.
- Winnicott, Donald Woods, *Home Is Where We Start From*. Penguin Books, London 1986.
- Winnicott, Donald Woods, *Babies and Their Mothers*. Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts 1987a.
- Winnicott Donald Woods, *The Spontaneous Gesture. Selected Letters by D. W. Winnicott*. Toim. Robert Rodman. Harvard University Press, Cambridge & London 1987b.
- Winnicott, Donald Woods, *Human Nature*. Free Association Books, London 1988.
- Winnicott, Donald Woods, *Deprivation and Delinquency*. Toim. Claire Winnicott, Ray Shepherd and Madeleine Davis. Routledge, London 1990.